

Akmenės krašto mitologiniai akmenys

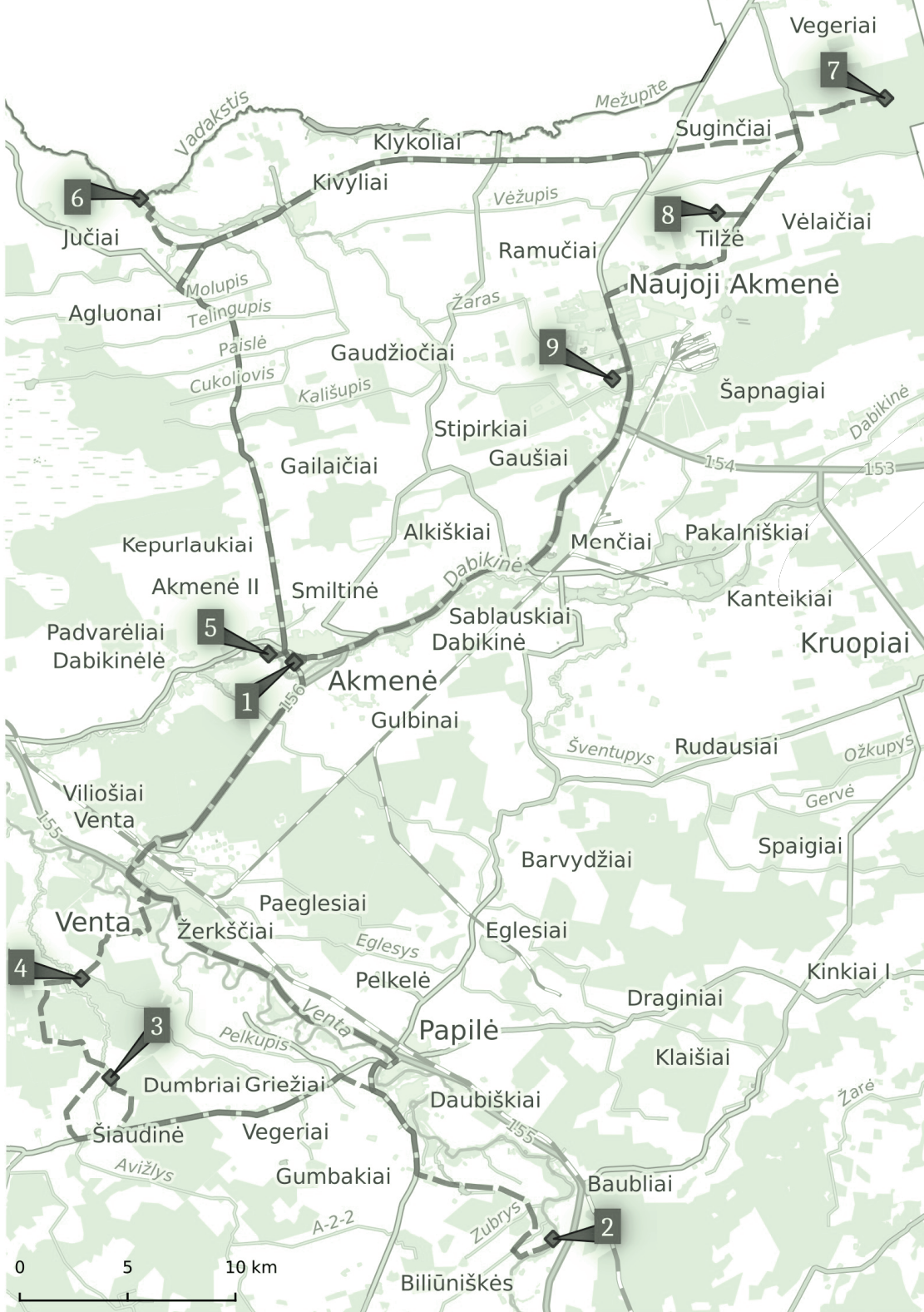

maršrutas
keliaujantiems automobiliais

Maršrutas parengtas VšĮ „Akmenės istorijos
muziejus“ užsakymu
Projektas iš dalies finansuojamas Kultūros
paveldo departamento

kelionės eiga

Akmenė, kaip sako jos vardas, tai akmenų kraštas. Ir tikrai, žmonės stebina, žavi stambūs rieduliai, nepaprastos jų spalvos ir formos. Žiemgalių genties – ji per amžius gyveno Akmenės krašte – šventvietėse taip pat dažnai būta akmenų. Tačiau nebūtinai didelių. Kur kas svarbesnė juos supanti aplinka, topografinė padėtis, ypatingos žymės akmenų paviršiuje.

Tyrinėjimai rodo, kad šventvietės prie akmenų buvo kuriamos jau prieš du ir daugiau tūkstančių metų. Kai kurios jų išliko iki pat XX a. – XXI a. pirmos pusės, kai apie jas pasakojamas sakmes suskubo užrašyti krašto tyrinėtojai.

Į turistinį maršrutą įtraukti net aštuoni Akmenės rajone esantys akmenys ir dar viena vieta Kerežiuose prie Šiaudinės, kur XIX a. dar buvusi unikali akmenų šventovė sunaikinta melioratorių. Visos šios vietos savitos – vaizdingos, paslaptingos, ne visos labai lengvai pasiekiamos. Svarbiausia, jos parodo unikalią Akmenės krašto šventų akmenų įvairovę, pasakoja apie baltų religijos dievus ir deives, amžiną šventumą ir neblėstantį žmonių tikėjimą.

Jei nėra galimybės šiai nepaprastai kelionei skirti visos ilgesnės pavasario ar vasaros dienos, ją galima padalyti į dvi ir net daugiau atskirų išvykų, o sykiu aplankyti ir kitas netoliese esančias įdomias Akmenės krašto vietas.

1. Šliaužiantis akmuo	3-8
2. Krioklių (Žilių) akmuo Plyšokas	9-12
3. Kerežių (Dilbyčių) Deivių akmenų vieta	13-16
4. Avižlių akmuo su pėda	17-20
5. Akmenės Didysis akmuo	21-24
6. Kesių Alkos kalno akmuo	25-28
7. Kerežių miško (Luokavos) akmuo su įduba	29-32
8. Vėlaičių akmuo su pėdomis	33-36
9. Akmuo su smailiadugniu dubeniu	37-40
Šaltinių ir literatūros sąrašas, trumpiniai	41

📍 9 vietos

🚗 + 🚶 130 km + 6 km

🕒 9 val.

⚠️ asfalto keliai, žvyrkeliai, miestelių gatvės, lauko ir miško takeliai, lapuočių miškai, dirbami laukai, parkai, miestų aikštės ir sodybos

Šliaužiantis, kitaip – Zdanavičiaus, akmuo Į Akmenę atvežtas iš Kulvelių I kaimo

Šventas akmuo su kuriuo sieti baltų religijos vaizdiniai apie akmenyse buvojančias mirusiųjų vėles

geografinė padėtis

← google maps nuoroda

Senoji akmens vieta yra tarp sunaikinto Kulvelių I kaimo ir šiandien dar esančio Tilžės kaimo, tačiau literatūroje jis iki šiol buvo vadinamas Ramučių kaimo arba Karpėnų miško vardu.

Akmens būta apie 35 m į vakarus nuo kelio Naujoji Akmenė–Vegeriai (tai senovės kelias iš Vegerių į Karpėnus), apie 25 m į pietus nuo kanalu tekančio Alsos upelio (dabar klaidingai vadinamas Žaros vardu), ant istorinės Lietuvos kariuomenės savanorio Antano Kerio ir Zdanavičiaus (jų būta dviejų brolių – Jono ir Povilo) miško rėžių ribos (56.333, 22.927).

1972 m. Šliaužiantis, arba Zdanavičiaus, akmuo jau buvo išvilktas į krūsnį prie kelio, atsišakančio į Tilžę (56.338, 22.927) ir jau iš čia 1989 m. buvo išgabentas į Akmenę.

išvaizda, dydis

1971 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos ataskaitoje nurodyta, kad senojoje vietoje Šliaužiantis akmuo buvo pailgas šiaurės–pietų kryptimi, 4 m ilgio, o plačiausioje vietoje (pietiniame gale) siekė 2,95 m plotį. Akmuo buvęs vienšlaičio stogo pavidalo, aukščiausioje vietoje – 2,1 m aukščio. Be to, archeologų dėmesį atkreipė akmens viršuje esanti netaisyklinga 15 x 40 cm dydžio įduba.

Šiandien raudonos su juodom priemaišom spalvos, stambiagrūdės Šliaužiantis akmuo aikštėje yra pastatytas ant buvusios pietinio netaisyklingos formos šono, o šiauriniu smailiuoju šauna į 3,45 m aukštį. Akmenės miesto herbas su 1531 m. data iškalti šiaurinėje pusėje – Dariaus ir Girėno gatvės link (šiaurės rytų pusėje iškalta ir data 1989 II 16).

datavimas

Duomenų tikslesniam šventvietės datavimui nėra. Tačiau žinome, kad šiuo akmeniu stebėta si ir pagarba jam rodyta iki pat XX a.

Šliaužiantis akmuo senojoje vietoje
Kulvelių I kaime (1963 m.)

pasakojimai

Įžymus akmuo Karpėnų miške prie senojo kelio į Vegerę

Karpėnų miške akmuo buvo prie pat kelio. Da aš mažute buvau, [kada] mano dėdė, pro šalį [akmens] važiuojant, sakydavo: „Vaikel, tas akmuo no kelio šliaužia. Ans ne po daug – šliaužiant nematyt – ale vis po biškį toliau [nuo kelio] šliaužia. Par kelis metus jau matyt, kad yra toliau. Toks didelis pilkas akmuo.

Papasakojo Ona Sakalauskienė, 83 m., kilusi iš Minčaičių k., Joniškių r., vėliau gyvenusi Vilniuje.

Užrašė A. Jonaitytė, 1974 m. (LTR)

įdomios žinios

Stanislovo Adomaičio iniciatyva Šliaužiantis akmuo iš akmenų krūsnies į centrinę Akmenės aikštę, norint paminėti miesto įkūrimo sukaktį, buvo atgabentas Atgimimo metais – 1989 m. vasario 16 d. Pirmasis komunistų partijos sekretorius tuoj pat primygtinai ėmė siūlyti ant šio akmens iškalti užrašą TSRS–50, tačiau laikai jau buvo pasikeitę ir Antanas Adomaitis ant akmens iškalė Akmenės herbą su 1531 m. data.

pasiūlymai

Pakeliui galima stabtelėti Papilėje, aplankyti Simono Daukanto memorialinį namą-muziejų (56.151886, 22.789255), pasigrožėti Vinco Grybo sukurtu paminklu (56.151080, 22.791714), pagerbti pirmosios Lietuvos istorijos lietuvių kalba autoriaus atminimą prie jo kapo (56.149640, 22.784080), esančio kapinėse ant pirmojo Papilės piliakalnio.

šaltiniai ir literatūra

Šalt. LTR 4927/7; Jar. (2017-05-01); Jar. ir Vait. (2018-06-02); Jar. (2019-03-30; 2019-04-03; 2023-02-16).

Lit. Vaitkevičius 1998, 284; Jaraminas 2021, 12–13.

Nuo Šliaužiančio akmens Akmenės miesto centrinėje aikštėje iki Krioklių akmens, vadinamo Plyšoku, yra 27 km atstumas.

Krioklių (Žilių) akmuo Plyšokas

Upės riedulys,
kurį sakmė sieja
su baltų religija ir
mitologija

geografinė padėtis

← google maps nuoroda

Plyšokas yra tarp Krioklių ir Žilių kaimų, Šniūrais vadinamoje Krioklių vietovėje, Ventoje, prie kairiojo upės kranto (tarp priekrančio meldų). Kitapus upės yra Žilių kaimo kapinės, o už 0,77 km į pietvakarius – Krioklių šventvietė, vadinama Rūdyne.

išvaizda, dydis

Akmuo stūkso išilgai Ventos tėkmės, apie 2 x 3 m dydžio, apie 1,2 m aukščio (pakilus vandeniui, pusiau apsemiamas). Plyšoko paviršius plokščias, nežymiai nuolaidėja į pietus; skersai akmens iškaltas platus ir gilus griovelis – iš čia kitados kilo akmens pavadinimas *Plyšokas*.

datavimas

Tikslesnių duomenų nėra.

įdomios žinios

Pasakojama, kad Rudotiškėje, esančioje Šniūrais kaimynystėje, buvęs dar vienas pailgas akmuo, kurį vienas rusas sentikis norėjęs suskaldyti gėrnoms. Tačiau apžiūrėjęs akmenį jis pasakė: „Tas, kuris tą akmenį palies, iš vietos nepasijūdinsias“.

pasakojimai

Yra buvę kerėtojų (čerauninkų), kurie priversdavę akmenis riedėti, žmones vilkais padarydavę, arba į kamuolį žmogų sutraukdavę. Krašte Ventos yra didelis akmuo. Viršuj iškaltas apie 10 cm gilumo revas. Tas akmuo buvęs toliau nuo vandens. Seniukas Juozapėlis vieną rytą tą akmenį buvo beritęs į kalną, sakydamas: „Lipam, lipam, vaikiuk!“ Praeidamas pro jį kitas žmogus ištaręs: „Padėk, Dieve!“ Akmuo – kibildai, kibildai ir nuriedėjęs į Ventą. Varęsis senis norėjo nukirsti kirviu, kam jis ištaręs Dievo vardą.

Papasakojo Pranas Stulpinas, Kazys Matas ir Stasys Rupšys, visi apie 50 m. amžiaus, kilę iš ir gyvenantys Kriokliuose. Užrašė Vincas Andriūšis, 1935 m. (LŽV).

šaltiniai ir literatūra

Šalt. LTR 4927/7; Jar. (2017-05-01); Jar. ir Vait. (2018-06-02); Jar. (2019-03-30; 2019-04-03; 2023-02-16).

Lit. Vaitkevičius 1998, 284; Jaraminas 2021, 12–13.

Nuo Krioklių iki Kerežių Deivių akmenų vietos – 16 km atstumas.

Kerežių (Dilbyčių) Deivių akmenų vieta

Šventvietė upelių pakrantėje, kokios ypač būdingos kuršių, žemaičių, žiemgalių kraštams

geografinė padėtis

← google maps nuoroda

1836 m. Žemaičių žemės tyrinėtojas, tuo metu jaunuolis Adomas Liudvikas Juzevičius (1813–1846) Peterburgo savaitraštyje paskelbė apie nepaprastą atradimą – senovės religijos šventvietę teisėjui Martynui Urbonavičiui priklausančioje žemėje Kerežių kaime. Šioje vietoje A. L. Juzevičius atsidūrė medžioklės metu ir pats apstulbo: „Klonyje tekėjo upelė, o palei ją, kitoje pusėje, stūksojo keliolika akmenų, didelių, lygių, tvarkingai suguldytų“.

E. Jaramino surinktais duomenimis, tokia vieta Kerežiuose (tiksliau – ant Kerežių ir Dilbyčių žemių ribos), kur iš tikrųjų būta vienas šalia kito didelių riedulių, yra 0,37 km į pietryčius nuo tilto per Avižlį kelyje Šiaudinė – Kalniškiai, Avižlio ir kanalu dabar tekančio bevardžio (?) jo intako santakoje, kiek į šiaurę nuo aukštos įtampos elektros perdavimo linijos. Minėtus akmenis XX a. antroje pusėje sunaikino melioratoriai, dabar jų vietoje – dirbamas laukas.

išvaizda, dydis

Remiantis A. L. Juzevičiumi, Kerežių šventvietėje, kai jis ją išvydo, vienoje eilėje buvo keturiolika akmenų, kiekvienas maždaug po tris uolektis [t. y., apie 1,8 m] ilgio, lygiai nutašyti ir simetriškai išdėstyti palei upelį, visi kitados apkasti grioviu.

Šiuo metu Kerežiuose, apie 0,97 km į šiaurės rytus nuo menamos Deivių akmenų vietos, yra užfiksuotas tik vienas stambus riedulys. Tai į pakelę atvilktas, dabar tarp liepų stūksantis 3,1 x 4,7 x 1,95 m dydžio Žalių sodybos akmuo (56.151491, 22.684834).

įdomios žinios

Baigdamas savo pasakojimą apie Kerežių Deivių akmenis, A. L. Juzevičius pažymėjo, kad XIX a. pradžioje Deivių akmenų dar buvo palei Šešuvį ties Šienlaukiu (Raseinių r.), o matininkas Noreika autoriui sakęs, kad Deivių akmenų labai daug matęs Telšių, Upytės ir Ukmergės apskrityse.

datavimas

Tikslesnių duomenų apie šventvietės amžių, nėra.

0 250 500 m

pasakojimai

Ten pat, atradęs Kerežių šventvietę, A. L. Jucevičius išvydo ateinantį su pjautuvu seną valstietį ir papasakojo štai ką:

Akmenys, senovės lietuvių sudėti palei upę, ženklino vietą, pašvęstą deivėms, vadinamoms deivėms valdytojoms (Dejwas Walditojes), kurios graikų parkų pavyzdžiu, turėjusios savo galioje žmogaus gyvenimą ir mirtį, toks tik buvęs skirtumas, kad lietuvių buvę tų deivių daugiau, ir ne siūlas reiškęs mirtingojo gyvenimą, o drobė, prie kurios jos darbuavęsi. Buvę jų septynetas. Pirma žmogaus gyvenimą verpusi iš kuodelio, duotojai aukščiausiosios dievybės (turbūt Okopirno [tai A. L. Jucevičiaus spėjimas; turi būti Okopirmas]), ir vadinusis Verpiančioji. Antra, Metančioji, metusi gyvenimo apmatų. Trečia, Audėtoja, drobę metusi. Tuo tarpu ketvirta, Gadintoja, gražiais žodeliais ir įdomiais pasakojimais kerėjusi anų protus tiek, jog kai kada mesdavusios darbą ir klausydavusios, o jina, naudodamasi ta proga, gadindavusi joms audeklus. Dėl to užgriūdavusios visokios nelaimės tą, kieno gyvenimo audeklas pakliūdavęs į piktosios deivės rankas. Ligos, sužeidimai kautynėse, neatliepta meilė, vaidai su kaimynais, nesantika namuose, žodžiu, viskas, kas tik gali pridaryti žmogui sielvarto ar sugriauti ramybę, buvę deivės Gadintojos klastų ir pykčio padariniai.

Penkta, Sergėtoja, tolydžio atkakliai su ja kovojusi. Mat, kai tik anoji pradėdavusi savo seseris mulkinti bei apgaudinėti, šioji tuojau duodavusi rūščių patabų, apsakindavusi įžymiųjų lietuvių žygius, apdainuodavusi karų pergales ir šituo būdu stengdavusi patraukti į save dėmesį. Tačiau laimėjimas dažniau tekdavęs Gadintojai. Būdavę vis dėlto valandų, kad ir Sergėtoja triumfuodavusi; jos patarimai, jos žavios giesmės apie senųjų laikų didžiavirius tapdavusios dangaus siūsta kibirkštimi, kuri įsižiebdavusi deivių protose, žadindavusi jas iš letargo, į kurį jas įtraukdavusi jeibininkė [orig. psotnica], ir įkvėpdavusi joms išvermę darbe. Laimingas būdavęs žmogus, prie kurio audeklo budėdavusi deivė Sergėtoja! Jokie pikti prietykiai, jokios ligos, vaidai, nesėkmės mūšiuose su priešu nesudrumsdavę jo gražaus gyvenimo. Šlovės lauke visada pergaltėtojas, o namuose pertekęs gerų metų ir tikros laimės, jis leisdavęs dienas šeimoje bei draugų tarpe, be baimės, ramia dvasia laukdamas valandos, kad deivė Nukirptoja jam nukirpsianti mirtingojo būvio gijas! Septinta deivė buvusi vardu Išskalbotja; jos priedermė buvusi nukirptajį audeklą išsklabti ir atiduoti aukščiausiajai dievybei. Iš to audeklo turėję būti suvami marškiniai nešioti savininkui po mirties.

Toms deivėms buvo pašvęsti akmenys palei upes ir upelius, kame jos dažniausiai rinkdavosi. Kiekvienas gyventojas turėjo savo akmenį, ant kurio sudėdavo atnešęs kuo brangiausias aukas.

Nuo Kerežių akmenų vietos iki Avižlių akmens su pėda kaimo kapeliuose – 9,5 km atstumas.

šaltiniai ir literatūra

Šalt. Jar. ir Vait. (2019-09-19).

Lit. Jucewicz 1836, 105–106; Jucevičius 1959, 81–84; Vaitkevičius 1998, 278–279; Jaraminas 2021, 4–5.

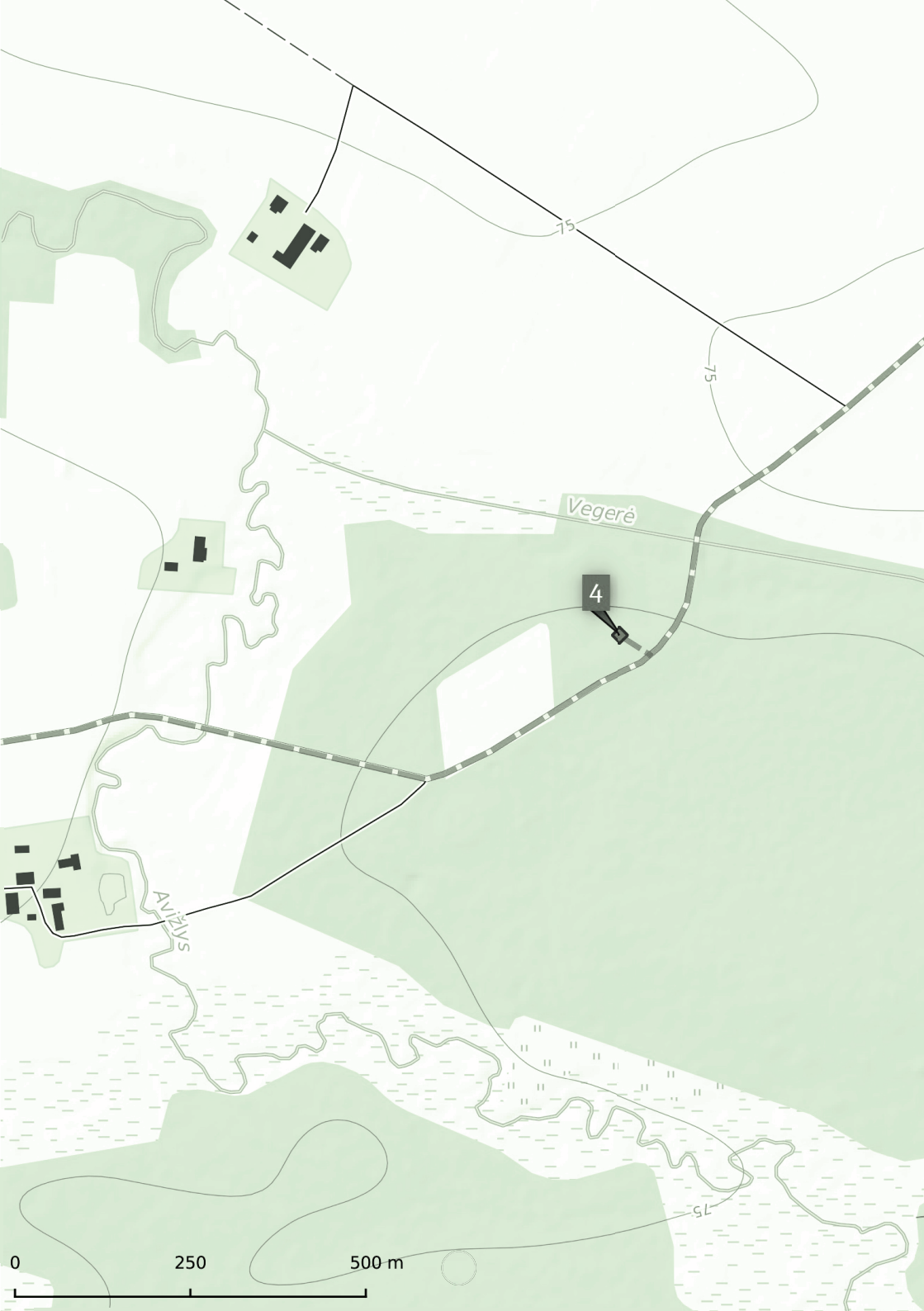

Historija

KAMIENIE LITEWSKICH BOGIŃ.

(Nadesłano.)

«Początkowe dzieje Litewskiego ludu, jego obyczaje, zabobny, jego dawna religija, tak mało dotychczas są znane, tak mało, od krajowych i zagranicznych pisarzy badane, iż zupełnie dla nas stały się obcemi. Przyczyna tego wszystkiego, jest brak źródeł historycznych. Mamy wprawdzie dawne kroniki, lecz w nich, oprócz samych sprzeczności, nie wyczerpnąć nie możemy; gdyż sami kronikarze często nie mieli o tém wyobrażenia co opisywali. Gwagnin *nn.* mówiąc o Żmudzi, mieści w niej rzeki: Bug, Perepet, Thur, Świsłocz, Perezinę i t. d. Pomników historycznych, oprócz olbrzymich kurhanów, zachowujących w sobie głowy pobitych wrogów, również nie znajdujemy w Litwie. Same tylko podania ustne, wieści i pieśni gminne, jakkolwiek przeciągiem lat skażone, pozostają dla nas niewyczerpanym skarbem ojczystych wypadków. Chciemy tylko wejść w popularną rozmowę z wieśniakami, z nad brzegów Wilii, Niemna, Dubissy; oni nam wypowiedzą, wyspiwają, czego się od swych matek nauczyli, czego od dziadów i ojców nasłyszeli. Nie wzdrygajmy się wstąpić do chatki poczciwych naszych rolników: u nich to jednych zachowała się dawna prostota obyczajów przodków; ich jednostajny obraz życia, nosi dzisiaj też samą cechę, jak i przed kilkunastu wiekami; zbadajmy ich zdania, ich narodowe powieści, otworzmy tę arkę przymierza, a zobaczymy, jak wiele znajdziemy prawd zakrytych dotąd przed oczami uczonych badaczy. Mówię to z doświadczenia, gdyż i sam wielem się z podobnego obcowania takich rzeczy nauczył, które jeszcze nikomu z historyków

Avižlių akmuo su pėda

geografinė padėtis

← google maps nuoroda

Akmuo su pėda yra kaimo pietiniame pakraštyje, miške, prie kelio į Žerkščių kaimą ir Ventos gyvenvietę esančiose kapinaitėse, 100 m atstumu į pietvakarius nuo tilto per numelioruotą Vegerės upelį. Akmuo guli prie kapinių viduryje esančio piramidės formos paminklo su aukštu metaliniu kryžiumi (vakarinėje šio paminklo papėdėje, beveik visas žemėje).

išvaizda, dydis

Akmuo pilkšvos spalvos, 52 x 70 cm dydžio, 5–12 cm aukščio, visas apsamojęs. Lankytojų prižiūrima ir išvalyta tik netaisyklingą kairiąją žmogaus pėdą primenanti 31 cm ilgio įduba, nukreipta į šiaurę. Iškilį įstrižą akmens gysla atskiria 11 cm pločio užpentį nuo likusios pėdos dalies, kuri yra kur kas didesnė ir siekia 17 cm plotį.

datavimas

Apie Avižlių švento akmenį su pėda amžių tikslėsių žinių nėra. Manytina, kad XX a. vietos gyventojai jį atgabeno į galbūt XVI a. antroje pusėje ar XVII a. įkurtas kaimo katalikų kapines.

Pėdos ant akmenų nuo seniausių laikų laikomos šventomis baltų dievų ir deivių žymėmis

įdomios žinios

Remiantis prof. Gediminu Motuza, tokie akmenys kaip esantis Avižlių kapinėse yra vulkaninė uoliena. Ji susidarė prieš beveik 2 milijardus metų, vėliau Žemės gelmėse veikiama aukštos temperatūros ir slėgio persikristalizavo, joje atsirado gyslų. Šiuos akmenis į Lietuvą iš Skandinavijos atgabeno ledynai, tuo metu jie padūlėjo, apiro ir tose paviršiaus vietose susidarę grioveliai, įdubos. Atsparesnių dūlėjimui medžiagų vietoje liko gyslos.

pasakojimai

Užrašas prie kapinių skelbia, jog jose yra akmuo su Velnio pėda. Deja, pasakojimų apie šį akmenį iki šiol nebuvo užrašyta, arba jie dar nesurasti archyvų, bibliotekų fonduose.

šaltiniai ir literatūra

Šalt. Jar. ir Vait. (2019-09-20).

Nuo Avižlių akmenį su pėda iki Didžiojo akmenų Akmenės gamtos ir kultūros parke – 13 km atstumas.

Akmenės Didysis akmuo

Šis akmuo – mitinio pasaulėvaizdžio dalis. Manytina, kad pirminis padavimų siužetas pasakojo apie dievą – požemio ir visų ten esančių išteklių valdovą – kuris Didįjį akmenį nešė norėdamas užtventkti Dabikinę. Po krikščionybės įvedimo imta pasakoti apie jo siekį sugriauti bažnyčią.

geografinė padėtis

← *google maps* nuoroda

Didysis akmuo stūkso Akmenės gamtos ir kultūros parke, pušyne, į rytus nuo aeroklubo pastatų, 100 m į pietus nuo Dabikinės up. dešiniojo kranto, 50 m į šiaurę nuo Kadagių g. Iš šios pusės akmenį lengviausia rasti, prieiti.

datavimas

Stambių riedulių upių pakrantėse – turinčių vardus ir apipintų pasakojimais – tradicija ypač būdinga kuršių, žemaičių ir žiemgalių kraštams. Tai leidžia manyti, kad šventvietės prie Dabikinės būta jau priešistoriniais laikais.

išvaizda, dydis

Maždaug prieš du dešimtmečius S. Adomaičio iniciatyva Didysis akmuo buvo atkastas. Jis raudonos spalvos, vidutinio rupumo ir smulkiagrūdis, netaisyklingos formos, 4,9 x 5,3 m dydžio (pailgas rytų–vakarų kryptimi), plokščiu lygiu paviršiumi, 1,45 m aukščio (nežymiai nuolaidėja į pietryčius).

įdomios žinios

Mišką, kuriame stūkso Didysis akmuo, senieji Akmenės gyventojai vadino Gaidžio giria. Pavymuose pasakojama, kad gaidžiui pragyduš, Velnias metė šį akmenį iš rankų.

Gaidžgirėmis arba Gaidžgiriais ir šiandien vadinami kai kurie Akmenės krašto miškai (pvz., tarp Kesių, Mažulių ir Rūsteikių kaimų).

pasakojimai

Čia prie Akmenės [yra akmuo] – būktais Velnias [jį atnešęs]. Pradėjo Akmenėje statyti pirmąją bažnyčią, darbai jau buvo daugiau kaip įpusėję, a Vel[n]s sumanė – kam čia reikalinga? Nutvėrė iš kažkur akmenį ir nešė. Bet, laimei, ėjo jau rytmetys [ir] gaidys pragydo. Ir jis galią prarado, gavo mesti tą akmenį.

Jis [tas akmuo] buvo daugiau kaip pusę sulindęs į žemę – ar melioratoriai, ar kas jį atkasė, dabar lanko [žmonės]. Ir bažnyčia sveika paliko – bet ne šita bažnyčia, ta jau statyta gerokai vėliau.

Pasakojo Antanas Karvelis – mano dėdė, aš pas jį augau, mano krikšto tėvas. Jis jau miręs senai yra.

Papasakojo Vincas Karvelis, 81 m., Klišių k.

Užrašė E. Jaraminas, 2018 m.

pasiūlymai

Už 0,19 km į šiaurės vakarus nuo Didžiojo akmens Dabikinėje yra gelmė – Kryžiauna duobė, o už 0,49 km į vakarus – Kuoto kalnas.

šaltiniai ir literatūra

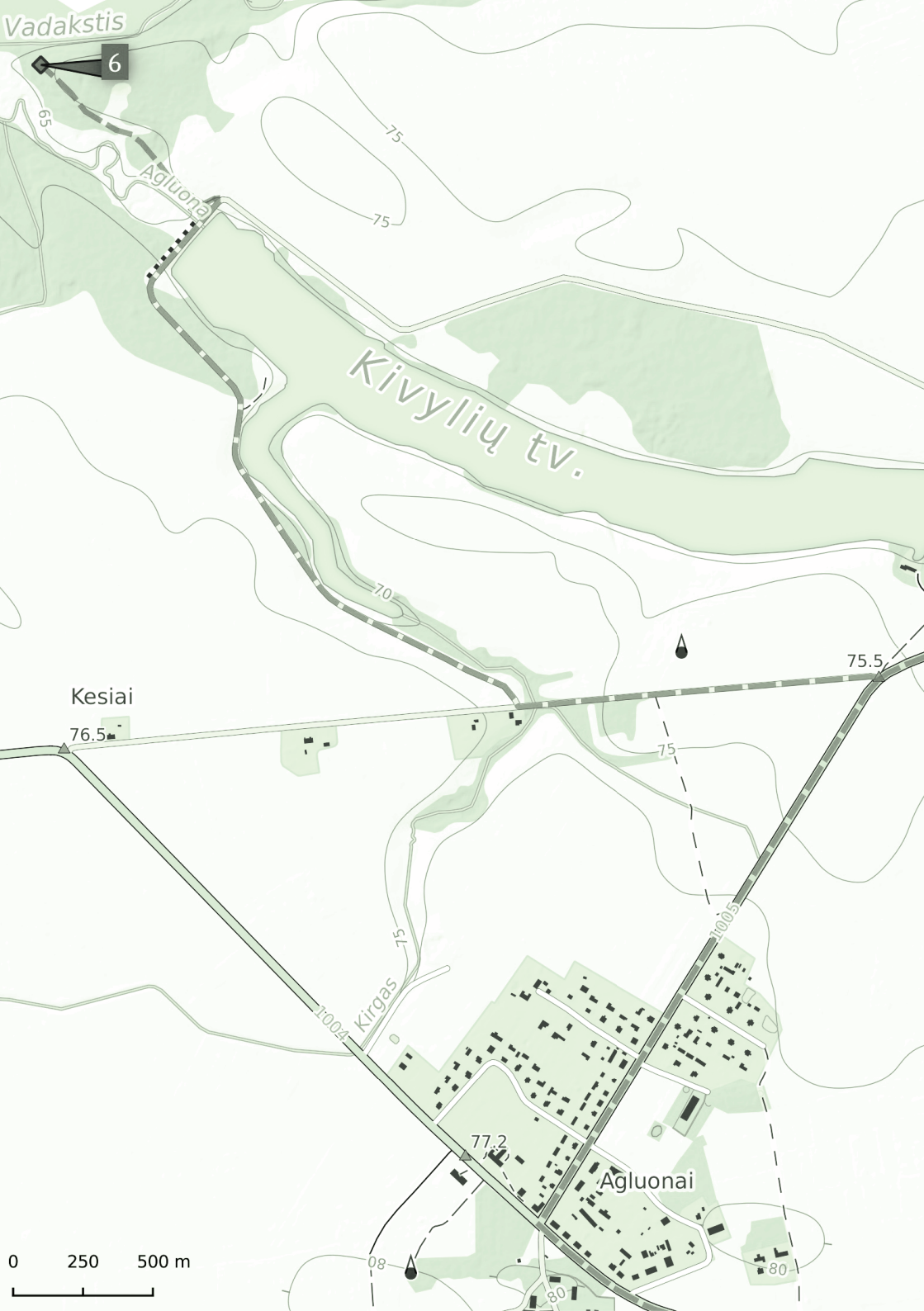
Šalt. Jar. (2018); Jar. ir Vait. (2018-06-02).

Lit. Jaraminas 2021, 2–3.

Nuo Didžiojo Akmenės akmens iki Kesių Alkos kalno – 15 km atstumas. Pakeičiui galima užsukti į Kamanų valstybinio gamtinio rezervato lankytojų centrą ir kartu su rezervato specialistais aplankyti vaizdingą Kamanų pažintinį taką.

Kesių Alkos kalno akmuo

Akmuo – Kesių šventvietės Agluonos ir Vadaksties santakoje dalis. Čia galėjo būti atliekamos šventinės apeigos, apie kurias šiuo metu galime tik spėlioti.

geografinė padėtis

← google maps nuoroda

Atvažiavę prie Agluonos upės tvenkinio (jis dar vadinamas Kivylių tvenkiniu) užtvankos (56.349465, 22.690097), paliekame automobilius ir toliau apie pusę kilometro į vakarus eisime pėsčiomis. Takas tai pasirodo, tai dingsta, svarbu iš akių nepamesti Agluonos upės, nutolti nuo jos slėnio. Agluonos ir Vadaksties santakoje – Alkos kalnas, kitaip ar vadinamas Aukos kalnu, rečiau Alkų kalnu arba Alka. Jo smaigalyje, šlaito vidurinėje dalyje, stūkso legendinis akmuo.

išvaizda, dydis

Už 15 m į vakarus nuo betoninio stulpo ant Alkos kalno aikštelės krašto, šlaito vidurinėje dalyje esantis akmuo yra rausvos spalvos, vidutinio rupumo ir smulkiagrūdis, 2 x 3,25 m dydžio (pailgas šiaurės–pietų kryptimi), 1,15 m aukščio riedulys. Jokių ženklų ar ypatingų žymių ant jo nepastebėta, tačiau akmens paviršius sueižėjęs nuo ugnies.

įdomios žinios

Už 17 m į rytus nuo didžiojo akmens, Alkos kalno aikštelės pakraštyje yra penkios nuo 3,3 x 3,9 m iki 4,8 x 6 m dydžio, 0,2–0,4 m aukščio akmenų krūsnys. Jos viena nuo kitos išsidėsčiusios 5,2–12,3 m atstumais, apardytos. Krūsnų padėtis ir išvaizda leidžia jas laikyti Kesių šventvietės dalimi, o atsiradimą sieti su baltų religijos apeigomis.

datavimas

Remiantis žiniomis apie kitus Vakarų Lietuvoje ir Latvijoje esančius Alkos kalnus, ši kuršiams, žemaičiams ir iš dalies žiemgaliams būdinga šventviečių tradicija turi būti datuojama laikotarpiu nuo V iki XIII–XIV a.

pasakojimai

1925 m. lapkričio 15 d. B. Stonis iš Mažeikių, atsiliepdamas į Petro Tarasenos kvietimą teikti žinias apie Lietuvos archeologinius paminklus, atsiuntė laišką, kuriame pirmą kartą aprašė Kesių Alkos kalną ir užfiksavo pluoštą apie jį pasakojamų padavimų bei sakmių:

Alkvietė

Mažeikių apskr., Akmenės val., Kesių kaimo laukuose, prie Vadaksties, netoli tos vietos, kur į Vadakstę įteka Agluona, randasi nelabai aukštas kalnas, vadinamas Alkų kalnu, arba tiesiai Alkos. Vadakstis ir Agluona besigraudamos sau vagas išnešė daug žemių, tokiu būdu ir pasidarė du slėniai. Kur tie slėniai susieina, paliko aukštumą, kuri ir vadinama kalnu.

Senų senovėje Alkos buvo apaugusios ąžuolais, nes Vadakstyje ties Alkomis yra įvirtusių į upę ąžuolų, be to, dar neseniai netoli apylinkėje buvęs ąžuolynas. Baudžiavos laikais Alkos buvo apaugusios labai gražiu beržynu, kurį paskui ponas nukirto. Dabar Alkos yra apaugusios įvairiais krūmais, bet ir juos dabar kertama laukan.

Baudžiavos laikais Alkos priklausė ponui, o kai panaikino baudžiavą, tai jos pasiliko bendra Kesių kaimo nuosavybė. Šiais metais, skirstant kaimą vienasėdžiais, Alkas gavo Juozas Jasutis.

Kiek man teko klausinėti žmonių, nė vienas nežino, ką reiškia toks vietos pavadinimas. Netoli Alkų, už Agluonos, prie Vadakties, yra senkapiai. Pačiose Alkuose, vakarų gale, yra didelis granito akmuo, kuris turi 3 mt. ilgio, 2 mt. pločio ir 1,5 mt. aukščio. Akmuo pailgas ir tęsiasi iš pietų į šiaurę. Vakarų šonas status, o rytų sulindęs kalnan. Apie šitą akmenį yra šitoks pasakojimas: „Kitą kartą žmogus ganė naktį savo arklius prie Alkų. Jis atsigulė ant kalno, prie vieno didelio akmens. Jam šią naktį taip buvo baugu, kad net ėmė drebėti. Ėmė palengva snūsti, tik staiga: „Džan, džan, džan, džan, džan!“ – it pinigai, it gelžgaliai sužvangėjo. Tada jis šoko, pasigriebė savo kumeles ir vienu vėju parlėkė naman. Tas žmogus galvoja, kad ten, po akmeniu, esą pinigai užkasti. Bet pinigų kasti niekas nėra ėjęs“.

šaltiniai ir literatūra

Šalt. VAK b. 80, l. 43–49, 60–62; Šliavas 1975, 144; Jar. (2017-02-17; 2019-11-16); Jar. ir Ring. (2017-11-25); Jar. ir Vait. (2018-06-02; 2023-09-24).

Lit. Vaitkevičius 1998, 280.

Nuo Kesių Alkos kalno iki Kerežių miške esančio Luokavos piliakalnio – 20 km atstumas.

Kerežių miško (Luokavos) akmuo su įduba

Akmuo su įduba, kurio išvaizda primena baltų religijos šventviečių akmenis

(Panašus akmuo su įduba, vadinamas Karalienės krėslu, yra buvęs kaimyniniame Vegerių kaime)

geografinė padėtis

← google maps nuoroda

Prie akmens vykstama taip pat, kaip prie Luokavos piliakalnio. Piliakalnio papėdėje esančioje aikštelėje paliekame automobilius, toliau einame miško keliu tiesiai į rytus. Matyt, tuo pačiu keliu, vedančiu į miško laukymę, kur kitados būta sodybos, dar naudojasi medžiotojai, tačiau paskutiniai 130 m per mišką – jau be žymesnio kelio. Akmuo su įduba yra miške, Luokavos pelke vadinamos uždūrpėjusio miško raisto pakraštyje, vakariniame krante.

datavimas

Akmuo yra už 0,93 km į rytus nuo Luokavos piliakalnio ir, manytina, buvo naudojamas tuo pačiu laikotarpiu.

Luokavos piliakalnis iki šiol nėra tyrinėtas, tačiau vieningai sutariama, jog XII–XIII a. čia būta vieno iš Žiemgalos administracinių, gynybinių ir religinių centrų (pastaraisiais metais piliakalnio prieigose rasta senovės pinigų – lietuviško ilgojo – dalis rodo, kad gyvenimas čia tęsėsi ir XIV a.).

išvaizda, dydis

Akmuo baltos spalvos, smulkiagrūdis ir vidutinio rupumo, 1,55 x 2,4 m dydžio, 76 cm (šiaurės rytuose) ir 1,05 m aukščio (pietvakariuose) granitas, kurio forma primena valtį. Ant akmens esanti įduba siekia 1,13 x 1,26 m dydį, net 34 cm gylį. Iš šiaurės vakarų prie akmens (yra 11 cm tarpelis) – 0,7 x 2,7 m dydžio, 55 cm aukščio jo skeveldra.

Kerežių miško (Luokavos) akmuo su įduba aukščiausioje vietoje, pietvakarinėje pusėje, suežijęs. O priešingoje pusėje skersai akmenį – iškili graži gysla.

įdomios žinios

Vegerių apylinkėse, taip pat ir Luokavoje, daugelis sodybų buvo sunaikintos 1944 m. vasarą, ritantis frontui. Karui pasibaigus, iš didelio tarp pelkių įsikūrusio kaimo buvo likusios vos keturios sodybos. Neilgai trukus ir jų gyventojai paliko namus, kaimo vieta buvo perduota miškų ūkio žinion.

Apie tai, kad buvusio Luokavos kaimo miške yra įstabus akmuo, kraštotyrininkui Egidijui Jaraminui pranešė ir jį parodė iš šių apylinkių kilęs Algerdas Balčiūnas. Su broliu Albevinu jie buvo nusprendę, kad šis nemažas akmuo su įduba gali būti aukuras. (1992 m. Albevinas Balčiūnas toje pačioje vietovėje atrado ir du didelius akmenų ratus).

pasakojimai

Pasakojimų apie Kerežių (Luokavos miško) akmenį su įduba neužfiksuota.

šaltiniai ir literatūra

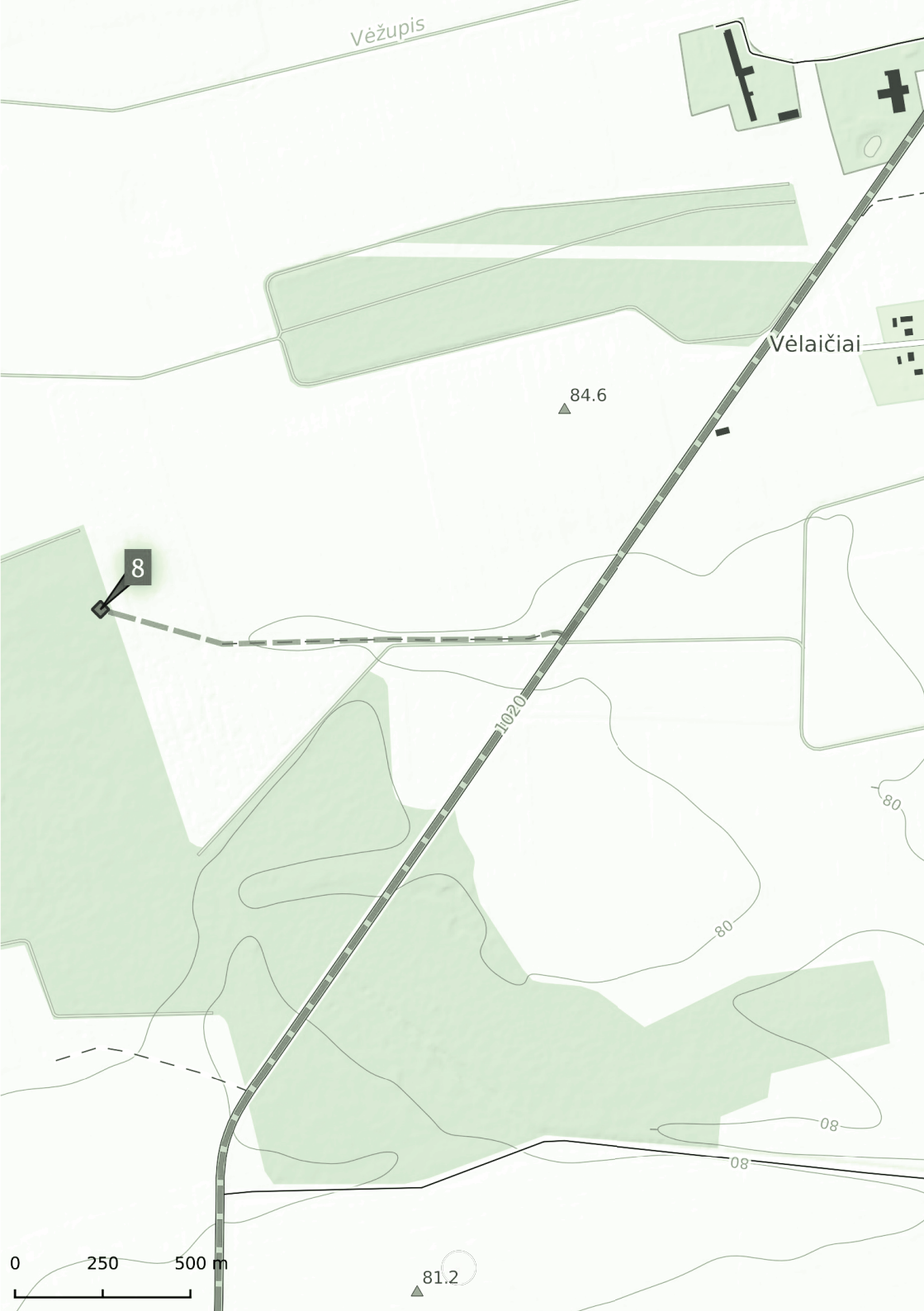
Šalt. Jar. (2019); Jar. ir Vait. (2021-08-23).

Lit. Jaraminas 2021, 14–15.

Nuo Luokavos piliakalnio papėdėje esančios automobilių stovėjimo aikštelės iki Vėlaičių kaimo, kuriame išliko akmuo su pėdomis – 4,5 km atstumas.

Vėlaičių akmuo su pėdomis

Tai akmuo su pėdomis – šventomis baltų dievų ir deivių žymėmis.

geografinė padėtis

← [google maps nuoroda](#)

Dirbamų laukų pakraščiu einame sulig kanalu, jis pakrypsta kairėn, o priekyje, laukuose, matome du ąžuolus ir šia kryptimi einame iki pat miško. Akmuo su pėdomis guli miško pakraštyje, dešiniau pamiškėje augančio ąžuolo, tarp kitų iš lauko nustumtų riedulių. Į dabartinę vietą pamiškėje akmuo kartu su kitais rieduliais buvo nustumtas valant nuo laukų akmenis. Senoji jo vieta – maždaug už 125 m į pietryčius (56.3479, 22.9264) – yra tarp dviejų ant lauko likusių ąžuolų (pagal senuosius gyventojus vakarinis jų vadinamas Kerio, o rytinis – Šimo vardu).

išvaizda, dydis

Akmuo raudonos spalvos, ištęsto trikampio formos, 2,25 x 2,7 m dydžio, 0,35–0,8 m aukščio; viršus plokščias, aiškiai matosi dvi dešinės (22 ir 24 cm) ir viena kairės pėdos (14,5 cm ilgio) žymės.

Arčiau kairės pėdos yra dvi netaisyklingos (2,5 x 6 cm ir 3 x 5 cm), o į šalį nuo dešinės – dar trys panašios duobutės, kurios visos vadinamos avelių pėdelėmis.

Senajoje vietoje akmens plokštuma virš žemės buvo iškilusi vos 20–25 cm.

datavimas

Akmenims su pėdomis pagarba rodoma nuo seniausių laikų. Sukrikščionintuose pasakojimuose pėdos dažniausiai laikomos buvę įmintos Marijos arba Jėzaus.

įdomios žinios

Vėlaičių kaimo įkūrėjas, gal pirmasis jo gyventojas, buvo Vėlius ar Vėlaitis. Asmenvardžio kilmė gali būti siejama su žodžiu vėlė „mirusio žmogaus siela“, o tokį vardą turinčiam žmogui, matyt, buvo priskiriamos savybės matyti, jausti ar gebėti su vėlėmis užmegzti ryšį. Lietuvoje yra trys gyvenvietės, turinčios tokį pavadinimą, visos jos Žemaitijoje.

pasakojimai

Akmuo su žmogaus pėdikėmis buvo mūsų daržo gale. Ant akmens, man atrodo, buvo viena pėda ir mažų pėdikių, sakydavom, avies pėdikės arba Dievo karvelės. Užlipę ant akmens išstardavom „Amen“.

Mes pasimatuodavom pėdą – ji dar buvo per didelė. Kai mūsų pėdos paaugo, nebetilpo. Tarpusavyje kalbėdavom, kad negalima lipti, nes Dievas vaikščiojo ir nusileidęs ant to akmens.

2019 m. akmenį surado ir vietos gyventojų pasakojimus užrašė kraštotyrininkas E. Jaraminas.

šaltiniai ir literatūra

Šalt. Jar. (2019-03-30; 2019-04-03); Jar. ir Vait. (2019-09-19). **Lit.** Jaraminas 2021, 22–23.

Nuo Vėlaičių iki kolektyvinių sodų bendrijos Naujosios Akmenės pakraštyje, kur saugomas iš Radikių kaimo (Joniškio r.) atvežtas akmuo su smailiadugniu dubeniu – 7 km atstumas.

Povilas Šetkus pasakoja apie Vėlaičių akmenį
su pėdomis

Akmuo su smailiadugniu dubeniu Į Naująją Akmenę atvežtas iš Radikių kaimo

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpyje tokie akmenys buvo vadinami Deivėmis, sodybų šeimininkai juos laikė grūdų ir galvijų saugotojais.

geografinė padėtis

← google maps nuoroda

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, akmuo su dubeniu iš Radikių kaimo (Joniškio r.) apleistos sodybos buvo atvežtas į Naujosios Akmenės sodų bendriją „Ažuolas“, padėtas alpinariume prie Michailo Bederšteto namų (Tujų g. 7).

išvaizda, dydis

Akmuo rausvos ir melsvos spalvos, vidutinio rupumo ir smulkiagrūdis, natūraliai plokščias, 0,69 cm pločio (plačiausioje vietoje), 1,04 m ilgio, 17 cm aukščio. Dubuo – 19 cm skersmens, 13 cm gylio, apversto kūgio užapvalintu galu formos, kiek patrauktas iš akmens centro į kraštą. Už 18 cm nuo dubens yra iškalta 6 cm aukščio raidė K, taškelis ir raidė R.

datavimas

Akmuo su dubeniu pagamintas ne vėliau kaip XVI a. antroje pusėje.

įdomios žinios

Naujausi tyrinėjimai rodo, kad akmenys su smailiadugniais dubenimis yra žiemgalių genties ir ankstyvojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpio paveldas. Iš Žiemgalos į Vidurio ir rytų Lietuvą ši šventviečių tradicija, matyt, plito XIII a. antroje pusėje kartu su savo kraštą palikti priverstais žiemgaliais. Yra pagrindo manyti, kad vidutiniškai 0,8 x 1 m dydžio, 20 cm aukščio plokšti akmenys su dubenimis ūkinėje sodybos dalyje buvo laikomi šeimos šventenybėmis, prie jų buvo rengiamos šventės ir apeigos Namų viešpačio Dimstipačio arba deivės Laimos garbei.

pasakojimai

Sako, kad šio akmens dubenyje senovėje laikydavę švęstą vandenį, parsineštą iš bažnyčios per Šv. Jurgį arba per Velykas; išeinant į darbą ir iš jo grįžtant, jame pasidažydavę pirštus ir persižegnodavę. Tokia su šiuo akmeniu susijusi tradicija šioje [Briedžių] šeimoje tęsusi, kaip pasakoję seneliai, iki Pirmojo pasaulinio karo.

1975 m. pasakojimą užrašė Juozas Šliavas.

šaltiniai ir literatūra

Šalt. Urbanavičius 1972, 28–29; Černiauskas 1973, 5; Šliavas 1975, 116; Pranešimai 1976, 44; Jar. ir Vait. (2018-06-02).

Lit. Matulis 1990, 51 (Nr. 23); Vaitkevičius 2003, 111, 229; Vasiliauskas 2005, 25; Šliavas 2010, 71; Misius 2011, 101; Urbanavičius 2011, 158; Vaitkevičius 2016, 102.

tyrinėjimai

Senajoje vietoje, šimtametėje Jono Briedžio sodyboje, akmuo buvo prie įėjimo į gyvenamąjį namą, žengiant į namus, kiek į dešinę nuo durų. 1971 m. liepos 26 d. apie jį Lietuvos istorijos instituto archeologams pranešė Joniškio vaismedžių medelyno direktorius J. Rimkus ir jau tų pačių metų rugpjūčio 5 d. Vytauto Urbanavičiaus vadovaujamos archeologinės ekspedicijos dalyviai ištyrė artimiausią Radikių akmens aplinką.

Po akmeniu archeologai aptiko 25 cm storio supiltinį sluoksnį, giliau slūgsojo 5–10 cm degusių sluoksnis su apdegusiais akmenimis, glazūruotų puodų šukėmis, kaltinių vinių gabalėliais ir langų stiklo šukėmis.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

Černiauskas 1973 – Černiauskas, M. *Mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos tarybos Koordinacinės grupės ekspedicijos po Joniškio rajoną ataskaita*. [Rankraštis]. Vilnius. LIIR f. 1–411.

Jar. – E. Jaramino ir V. Vaitkevičiaus žvalgymų duomenys (nurodoma žvalgymų data)

Jar. ir Ring. – E. Jaramino ir R. Ringienės žvalgymų duomenys

Jar. ir Vait. – E. Jaramino ir V. Vaitkevičiaus žvalgymų duomenys

Jaraminas 2020 – Jaraminas, E. Plyšokas, *Vienybė*, kovo 28 d.

Jaraminas 2021 – Jaraminas, E. *Akmenų kelias. Kai kurių akmenų prigimtinės vietos, vardai ir padavimai Akmenės, Papilės ir Viekšnių apylinkėse*. Akmenė: Zoom Book.

Jucevičius 1959 – Jucevičius, A. L. *Raštai*. Vertė D. Urbas. Vilnius: Valst. grožinės literatūros leidykla.

Jucewicz 1836 – Jucewicz, A. L. Kamienie litewskich bogiń, *Tygodnik Petersburski, Część XIII, No 17*, s. 105–106.

Matulis 1990 – Matulis, R. *Istoriniai akmenys*. Vilnius: Eksperimentinė technikos paminklų restauravimo įmonė.

Misius 2011 – Misius, K. Vietovės. Iš: *Joniškio kraštas. Enciklopedinis žinynas*. Sud. V. Didžpetris. Kaunas, p. 47–127.

Pranešimai 1976 – *Pranešimai apie archeologinius paminklus ir radinius*. [Rankraštis]. Vilnius. LIIR f. 1–505.

Šliavas 1975 – Šliavas, J. *Mūšos senovė*. [Rankraštis]. Žeimelis. VUB f. 152–7.

Šliavas 2010 – Šliavas, J. Žeimelio apylinkės dubenėtieji akmenys. Iš: *Žeimelis*. Vyr. red. A. Bėčius. Vilnius, p. 66–76.

Urbanavičius 1972 – Urbanavičius, V. *Senovės lietuvių spėjamų kulto vietų kasinėjimai*. [Rankraštis]. Vilnius. LIIR f. 1–351.

Urbanavičius 2011 – Urbanavičius, V. *Sugrąžinta praeitis*. Vilnius: Nacionalinis muziejus LDK Valdovų rūmai.

Vaitkevičius 1998 – Vaitkevičius, V. *Senosios Lietuvos šventvietės. Žemaitija*. Vilnius: Diemedžio leidykla.

Vaitkevičius 2003 – Vaitkevičius, V. *Alkai. Baltų šventviečių studija*. Vilnius: Diemedžio leidykla.

Vaitkevičius 2016 – Vaitkevičius, V. *Senosios Lietuvos šventvietės. Joniškio rajonas*. Šiauliai: Liucijus.

Vasiliauskas 2005 – Vasiliauskas, E. *Joniškio r. akmenų su smailiadugniais dubenimis sąrašas*. [Rankraštis]. Joniškis.

Trumpiniai

LIIR – Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštynas

LTR – Lietuvių tautosakos archyvas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute

LŽV – Lietuvos žemės vardyno anketa, saugoma Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje (nurodoma anketą užpildžiusio asmens pavardė ir metai)

VUB – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius

Maršrutą sudarė ir aprašymą parengė
Vykintas Vaitkevičius

Žemėlapius braižė
Tomas Straupis

Dailininkė ir maketuotoja
Vikėnė Vaitkevičiūtė

Už visus surinktus duomenis, kuriais su mumis
dosniai dalijosi, dėkojame Akmenės kraštotyriminkui
Egidijui Jaraminui

Nuotraukos V. Vaitkevičiaus (viršelis, p. 8, 19-20, 23-24, 28, 32, 40),
E. Jaramino (p. 11-12, 35-36) ir A. Kubilo (p. 5-6)

Žemėlapių pagrindo duomenys:

OpenStreetMap

Aukščio duomenys:

Nacionalinė žemės tarnyba

Interaktyvus žemėlapis:

Asociacija „Atvirasis žemėlapis“

Visos autorių teisės saugomos

Viršelyje - Vėlaičių akmuo su pėdomis